

Iz kajkavske književnojezične baštine

Alojz Jembrih, *Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika*. Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, Martinišće, Zabok, 2023., 1167 str.

Knjiga *Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika* djelo je autora Alojza Jembriha izdano u povodu 75. obljetnice njegova rođenja. Kako doznajemo iz *Proslova*, sadržava niz radova nastalih u zadnjih dvadesetak godina pisanih pretežito za znanstvene skupove i različite prigode, a objavljeni su u znanstvenim časopisima i zbornicima te kao pogovori u pre-tiscima kajkavskih knjiga od 16. do 19. stoljeća koje je autor priredio za tisak. Uglavnom je riječ o nepoznatim ili slabo poznatim kajkavskim književno-jezičnim temama, međutim, autor u *Proslovu* naglašava da knjiga možda naizgled korespondira s knjigom *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi* (1998.) u odabiru tema, ali da je korpus posve različit i temeljen na izvornim tekstovima kao i spomenuta knjiga.

Jembrihova je knjiga podijeljena na pet dijelova. S obzirom na stoljeće kojemu tematika rada pripada, iščitavamo tematiku iz četiriju stoljeća: 16., 17., 18. i 19. koja su ujedno i poglavlja u knjizi, a knjigu uokviruje posljednje, peto poglavlje naslovljeno *Actualia*. Kraj knjige rezerviran je za bibliografiju znanstvenih, stručnih i drugih radova Alojza Jembriha zabilježenih kronološkim redoslijedom prema godištu izdavanja počevši od 1974. zaključno s tekućom, 2023. godinom, a u dodatku se mogu naći razni zanimljivi slikovni prilozi. Knjiga sadržava i tekst recenzija koje su pisali prof. emer. Stjepan Hranjec te prof. dr. sc. Mario Grčević, kao i pozdravni govor prof. dr. sc. Ivana Šestaka pri otvaranju 21. znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Kajkavski jezik, književnost i kultura kroz stoljeća* u Tjednu kajkavske kulture koji je tradicionalno održan u Krapini, 5. rujna 2022. u povodu proslave 75. obljetnice života autora ove knjige.

Prvo je poglavlje knjige naslovljeno *16. stoljeće*, a prvi je rad u spomenutom poglavlju posvećen Antunu Vramcu, kajkavskome piscu koji je djelovao u Zagrebačkoj biskupiji kao prvi teološki pisac tridentskih smjernica, točnije

njegovoj *Postilli* (1586.). Autor u radu naslovljenu *Antun Vramec – prvi hrvatski pisac u Zagrebačkoj biskupiji na tragu tridentskih smjernica* ističe kao novost Vramčev autograf koji je ostavio u jednoj latinskoj inkunabuli tiskanoj 1496. godine: *Aristoteles Opera*. Osim njega, Jembrih je u članku popisao i ostale Vramčeve autografe koji su danas pohranjeni u knjižnicama u Hrvatskoj, no svakako je od velike važnosti onaj iz 1559., tj. autograf koji je autoru knjige bio polazište za istraživanje Vramčeva studija u Beču počev od 1558. godine, a rezultate tog istraživanja pretočio je u disertaciju (1977.) i kasnije u knjigu koja je tiskana 1981.

Tema je drugoga rada pod naslovom *Još o početcima tiskanih kajkavskih knjiga u 16. stoljeću* Jembrihov osvrt na knjigu Matije Murka *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927.). Pokušavajući ispraviti neke eventualno netočne podatke, a imajući pritom na umu da su u međuvremenu dostupna neka nova saznanja o navedenoj tematici, autor među ostalim opovrgava Belićevu hipotezu o ovisnosti kajkavskoga književnog jezika o jeziku protestanata (str. 54). Jednako tako opovrgava i Murkovu tvrdnju da su prve tiskane kajkavske knjige nastale pod utjecajem protestantskih tiskanih knjiga u Urachu, kao i da je Antun Vramec pripadao protestantskom krugu.

Nastavljajući tematski niz o Vramcu članak naslovljen *Mađarska i hrvatska povijest kroz stoljeća u ljetopisnim zapisima Vramčeve (1578.) i Vitezovićeve 'Kronike' (1696.)* tematizira, kao što je vidljivo u samu naslovu, prvo Vramčevo povijesno djelo, a za cilj ima pokazati što je i kako Vitezović preuzimao iz Vramčeve *Kronike*, što je jako korisno jer se iz navedenih usporedaba može pratiti jezični razvoj hrvatskoga jezika Vramčeva i Vitezovićeva doba.

Posljednji je rad u ovoj cjelini naslovljen *Lik Sv. Jeronima u Vramčevoj 'Postilli' (1586.) i drugi o njemu*. Autor nastavlja tematski niz o Antunu Vramcu, a, kako i sam recenzent, emer. prof. Stjepan Hranjec kaže, vrijednost rasprave je u tome što će čitatelj na jednom mjestu naći prikaz mitova o legendi sv. Jeronima koji je navodni tvorac glagoljice (str. 1125). Jembrih u spomenutom radu donosi dijakronijski prikaz takva mita, kao i znanstveno neutemeljene tvrdnje o njemu.

Druga cjelina nosi naziv *17. stoljeće*, a Jembrih upozorava na sve aspekte koji su vezani uz obitelj Zrinski. Cjelinu autor otvara člankom pod naslovom *Kriposti Ferdinanda II. (1640.)* u adaptaciji Jurja Rattkaya. Navodeći nekoliko podataka o Jurju Rattkayu, autor zaključuje da je djelo pisano *slovenskim*, od-

nosno hrvatskim jezikom, točnije jezikom tzv. *zrinsko-frankopanskoga književno-jezičnoga kruga*. Budući da je djelo pisano uglavnom kajkavskim izričajem, Rattkay ulazi u krug kajkavskih pisaca 17. stoljeća. Jembrih se dotiče u radu i Lehfeldtove studije o Rattkayevim *Kripostima* jer je njezina vrijednost u otkrivanju načina Rattkayeva prevođenja iz latinskoga izvornika.

Juraj Habelić u svjetlu 'Zerczala Marianzskoga' (1662.) drugi je Jembrihov članak koji tematizira 17. stoljeće, a autor nam nakon nekoliko važnijih informacija o Habelićevu životu i djelu donosi sadržaj *Zerczala Marianzskoga* (1662.), kao i neslaganja oko žanrovske pripadnosti navedenoga djela zaključivši da djelo pripada moralnodidaktičkoj prozi, odnosno žanru propovijedi, kao što je i Zvonimir Bartolić istaknuo. Osim toga, Jembrih se u članku dotiče i Habelićevih životnih opisa u navedenom djelu, kao i njegovih jezičnih promišljanja, ali i Habelićevih djela u Jagićevim promišljanjima (1904. i 1910.) zaokruživši rad podacima o jezičnim obilježjima i slovopisu u Habelićevu *Zercalu*, ali i posvetom Nikoli Erdödyju.

Nakon rada o Habeliću slijedi članak naslovljen *Pogodbe/ugovori na kajkavskom jeziku iz 17. stoljeća za izvođenje radova u isusovačkoj crkvi sv. Katarine na Griču u Zagrebu*. Jembrih donosi u radu dvanaest tekstova pogodbi/ugovora prepisanih suvremenom hrvatskom latinicom, a popraćenih bilješkama. Tekstovi se uglavnom odnose na obnovu isusovačke crkve sv. Katarine na Griču na Gornjem gradu, a usto Jembrih posebno ističe vrijednost tekstova s obzirom na kajkavsku terminologiju u graditeljstvu.

'Pušlec cvetja duhovnoga skup spravljen' (1678.) *molitvenik za Bratovštinu sv. Barbare u Brdovcu* predmet je analize idućega Jembrihova rada u kojem autor donosi informacije o sadržaju molitvenika, ali i o izvorima i paralelama s izvorima te o prilagodbi pojedinih molitava ženskomu recipijentu. Tekst zaokružuje slovopisnim i jezičnim obilježjima navedenoga teksta, a smatra i da bi autor molitvenika mogao biti Baltazar Milovec.

Jembrihov rad pod naslovom *Molitvenici dviju Katarina Frankopan/Zrinski (1560. i 1661.) u suodnosu s molitvenikom 'Pobožne molitve' (1678.)* govori o tri Katarine iz obitelji Frankopan koje su udajom ušle u obitelj Zrinski. U članku se dotiče molitvenika *Raj duše* (1560.), molitvenika *Putni tovaruš* (1661.), molitvenika *Dvojdušni kinč* (1661.) te molitvenika *Pobožne molitve* (1678.) smatrajući ih bogatim vrelom za jezična istraživanja u kontekstu povijesti hrvatskoga jezika.

O obitelji Zrinski govori i rad na temu *Zašto zrinsko-frankopanski književno-jezični krug?*. Jembrih smatra kako je to ispravniji naziv za ozaljski krug jer se tim nazivom apostrofiraju književnici okupljeni oko Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, a u radu se donosi i nekoliko pisama koja su nastala prije spisateljske aktivnosti zrinsko-frankopanskoga kruga, a koja potvrđuju jezik koji ćemo uočiti u kasnijim književnim tekstovima zrinsko-frankopanskoga kruga.

Nastavljajući tematski niz o obitelji Zrinski, slijedi članak naslovljen *Pisma Zrinskih kao ogledalo njihova gospodarskoga života*. Autor donosi pisma, isprave i darovnice iz obitelji Zrinski. Ona oslikavaju gospodarsku sliku njihova života, ali i hrvatski jezik za koji Jembrih kaže da bi danas bio hrvatski standard da P. Zrinski i F. K. Frankopan nisu smaknuti 1671. (267. str.). U radu se donose i podatci o upravitelju primorskih imanja Zrinskih, Juliju Čikulinu.

Posljednji članak koji pripada cjelini *17. stoljeće* zaokružuje tematski niz o obitelji Zrinski i nosi naslov *Hrvatska kajkavska književnost u doba Zrinskih*. Sumirajući djela pisana kajkavskim, odnosno *horvatskim* književnim jezikom, zamjetno je da je uglavnom riječ o djelima vjersko-duhovnoga sadržaja (propovijedi, duhovno-asketska djela, hagiografska djela, katekizamska djela, liturgijska djela, polemička djela, duhovno pjesništvo i himnodija te djela za razne pobožnosti). Osim toga, dio djela je pravnoga, povijesnoga, epskoga i leksikografskoga sadržaja. Jembrih u radu donosi i kronološki slijed 20 tiskanih djela na *horvatskome* (kajkavskome) jeziku, ali spominje i one pisce koji su svoja djela posvetili jednome od članova obitelji Zrinski (B. Karnarutić, D. Zlatarić, J. Rattkay, F. Glavinić itd.). Rad završava podatcima o spominjanjima članova obitelji Zrinski u Vramčevoj (1578.) i Vitezovićevoj (1696.) *Kronici*.

Treća cjelina nosi naslov *18. stoljeće* i obuhvaća tematski različite radove, a svjedoči da je navedeno stoljeće bilo najplodnije u životu kajkavske književnosti. Započinje člankom *Još o 'Gatalici za čas kratiti' grofice Katarine Zrinske*. U radu se donosi opis rukopisa gatalice, kao i opis Sibilâ. *Gatalica* (1670.) je služila isključivo za društvenu igru u obitelji Zrinski pa je razumljivo da u prvome planu nije poetsko-umjetnički izraz, nego šala, ironija i zabava, a na jezičnome planu autor napominje da prevladava čakavica u fonetici, a kajkavica u leksiku.

Syntaxis Ornata Usum Croaticae Juventutis Accomodata (1747.) školski je udžbenik latinskoga jezika u zagrebačkoj isusovačkoj gimnaziji i tema je drugoga članka spomenute cjeline. Jembrih analizira udžbenik na strukturnoj,

sadržajnoj i jezičnoj razini. Zaključuje da je njegova svrha bila dvostruka: osim što je bio određen za učenje latinskoga jezika, posebice njegove stilističke strane, poslužio je i kao udžbenik stilistike hrvatskoga jezika kajkavske književne osnove 18. stoljeća.

Pod naslovom *Najstarija tiskana 'Hrvatska aritmetika'* (1758.) autor tematizira prvi hrvatski matematički priručnik. U prvome dijelu članka Jembrih navodi osnovne podatke iz literature o Mihalju Šilobodu-Bolšiću (1724.–1787.), autoru prve hrvatske aritmetike. Nakon toga donosi slovoispisnu i jezičnu analizu *Horvatske aritmetike*, a kraj je rada rezerviran za analizu predgovora iz spomenute knjige. Zaključno, važna je činjenica što je prva knjiga matematičkoga sadržaja pisana kajkavskim književnim jezikom i stoga što se u njoj prvi put pojavljuje velik broj matematičkih termina, ali i zbog popularizacije matematičkih znanja.

O doprinosu zagrebačkih kapucina govori Jembrihov rad naslovljen *Doprinos zagrebačkih kapucina kajkavskoj književnosti u 18. stoljeću*. Autor se osvrće na one pisce koji su svojim djelom ostavili vidljiv trag u kajkavskoj pisanoj i tiskanoj književnoj riječi s osobitim osvrtom na dvojicu znamenitih zagrebačkih kapucina koji zauzimaju posebno mjesto u bogatoj kajkavskoj književnojezičnoj produkciji, Štefana Zagrebca (1669.–1742.) i Gregura Kapucina (1734.–1812.). Nakon osnovnih podataka o navedenim kapucinima Jembrih analizira njihova važnija djela, a članak uokviruje osvrt na rad još jednoga kapucina, fra Pashazija Severinca (1746.–1787.), također zagrebačkoga kapucina.

Nastavljajući tematski niz o Štefanu Zagrebcu, idući je članak naslovljen *Molitvenik 'Zadnja volja' Štefana Zagrebca* u kojem autor donosi osnovne podatke iz životopisa zagrebačkoga kapucina, a potom analizira molitvenik u kontekstu hrvatskih molitvenika općenito, a dotiče se i analize na strukturnoj, sadržajnoj i jezičnoj razini. Uz to transkribira izdanje *Zadnje volje* iz 1724. u kojemu je rukopisni dio teksta, koji je, zaključuje Jembrih, nastao na prostoru na kojemu se dodiruju čakavski i kajkavski.

U radu naslovljenu *Lik carice Marije Terezije u propovijedi Gregura Kapucina* autor analizira isprva na sadržajnoj razini Kapucinovu propovijed tiskanu 1781., a nakon osvrta na pozitivne učinke vladavine M. Terezije za Hrvatsku, Jembrih proučava jezična obilježja propovijedi s osobitim osvrtom na slovoispis. Članak zaključuje biografijom i bibliografijom Gregura Kapucina (1734.–1812.).

Rad pod naslovom ‘Horvaczko Evangyelye’ (1732.) u odnosu na kajkavske svete Evangeliume (1651., 1694. i 1730.) proučava prvi evanđelistar za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj u suodnosu prema kajkavskim evanđelistarima. Popisujući sadržajne podudarnosti i razlike, rad dokazuje jezična podudaranja u svim trima izdanjima Evanđelja, međutim, analiza je pokazala da je *Horvacko evanđelje* (1732.) namijenjeno vjernicima koji su čakavsko-ikavskoga govora što se podudara s današnjim gradišćanskim Hrvatima kod kojih je 80 % čakavska govorna ikavica, napominje Jembrih (str. 451).

Posebno mjesto u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća zauzima Hilarion Gašparoti koji je tema idućega članka naslovljena *Hilarion Gašparoti i njegov ‘Cvet sveteh’*. Autor napominje da naziv *kajkavski jezik* nije bio ustaljen u pisaca toga doba pa Gašparoti rabi pridjev *slovenski*. Osvrćući se na jednu, dosad nepoznatu, Gašparotijevu posvetu u prvom izdanju spomenutoga *Cveta* i predgovore, Jembrih donosi i moguće Gašparotijeve izvore, kao i izbor iz djela koji je predložen u suvremenom hrvatskom prijevodu s Jembrihovou željom da potakne čitatelja „da se vrati Hilarionu Gašparotiju i mirisu njegova *Cveta svetih*“ (str. 487).

Svećenik Zagrebačke metropolije Franjo Gluščić (1689.–1758.) tema je članka pod naslovom *Franjo Gluščić u Gašparotijevom Cvetu sveteh* (1761.). Kako kaže Jembrih, već u predgovoru na početku 4. knjige *Cvet sveteh* upućuje se na propovijed koju je izrekao pavlin H. Gašparoti nad ukopom bednjanskoga župnika F. Gluščića. Jembrih analizira spomenutu propovijed na sadržajnoj razini u kontekstu baroka u kojemu je knjiga nastala.

Juraj Mulih (1694.–1754.) prvi je objavio pravila lijepa i uljudna vladanja što je tema rada naslovljena *Juraj Mulih i ‘Regule dvorjanstva’ ili pravila za lijepo vladanje* (prvi hrvatski bonton iz 1742. i 1744. godine). Autor analizira neke zanimljivije dijelove prvoga hrvatskoga bontona posebno se dotičući i danas aktualne teme odnosa starih i mladih. Mulih je pred sobom, kazuje nam Jembrih, morao imati neki latinski predložak jer su u ono doba, u 17. i 18. stoljeću, takvi tekstovi bili uobičajeni. Nakon kraćih napomena o transkripciji u članku se nalaze i zanimljiviji ulomci iz bontona. Tekst zaokružuje kraći glosarij koji je sastavio A. Jembrih uz napomenu da su Mulihova djela ekscerpirana za izradbu *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika* koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a objavljen je do 15. sveska zaključno s natuknicom *spodeļavati*.

Rođeni Zagrebčanin, Nikola Plantić (1720.–1777.) autor je rukopisne gramatike, što doznajemo iz rada pod naslovom *Plantićeva latinsko-hrvatska gramatika (rukopis, II. dio, 1774.)*. Nakon osnovnih podataka iz Plantićeva života Jembrih nam donosi i legendu o kralju Nikoli koja se počela povezivati s Nikolom Plantićem. Rukopisna gramatika nastaje u vrijeme jozefinizma i u doba reforme školstva pa iz Beča, unatoč odobrenju prijevoda gramatike, dolazi dopis s napomenom da se knjiga ne tiska dok se ne prihvati novi nastavni plan. Kako je 1777. stupio na snagu novi školski program *Ratio educationis*, ne zna se što se dalje događalo s prijevodom, osim da je ostao u rukopisu. Nakon kraće analize sadržaja u članku se razmatra o gramatičkome nazivlju u Plantićevu prijevodu i o grafiji kajkavskoga dijela u latinsko-hrvatskoj gramatici koja u povijesti ostaje zabilježena kao „prvi poznati pokušaj da se izda latinska gramatika na hrvatskome jeziku” (str. 544).

‘Manuale’ ili ‘Ručna knjižica’ *Josipa Bedekovića (1744.)* naslov je rada koji tematizira još jednoga pavlina. Osim genealoško-biografskih podataka o lepoglavskom pavlinu Josipu Bedekoviću (1688.–1760.), autor donosi i osnovne podatke o *Ručnoj knjižici* koju je Bedeković preveo s latinskoga na kajkavski književni jezik. Kao osobitost Jembrih ističe da je pored stilističkoga djelo važno i u prozodijskome smislu jer je akcentuirano. U članku se nalaze ulomci iz djela, ali i aneksni rječnik: riječ je o abecednome rječniku kojima je polazni stupac hrvatska riječ, slijedi u zgradama izvorni zapis riječi, a potom latinska istovrijednica.

Knjižica od 16 stranica za koju Jembrih smatra da je unikat tema je članka pod naslovom *Parižanin pri Horvateh ili Pokazanje načina za pomenjšati beteg vu poplavaneh hižah*. Sadržajno je knjižica bila od velike pomoći za dezinfekciju prostora nakon poplave, no s jezičnoga gledišta još jednom svjedoči da je *horvacki* jezik bio jedini koji je mogao hrvatskomu kajkavskomu čovjeku približiti napredak u mnogim znanostima i područjima života. Budući da tekst dosada nije bio dostupan javnosti, Jembrih ga u knjizi donosi u suvremenoj latiničnoj transkripciji. Na kraju članka nalaze se i grafijske osobitosti teksta. Knjižicu je na *horvacki* s francuskoga preveo Ivan Švabelj, a tiskana je u Pešti 1786.

Prva tiskana hrvatskokajkavska gramatika iz 1783. godine naslovljena *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche / Uvod u horvatsku slovnicu za Nijemce*, namijenjena Nijemcima u trima hrvatskim županijama, tema je članka koji nosi naslov *Prva hrvatskokajkavska tiskana gramatika (1783.)*.

Nakon kraćih podataka o Ignaciju Szentmártonyju starijemu (1718.–1793.) i mlađemu (1743.–1806.), pretpostavljenim autorima nepotpisane gramatike, s nadnevkom predgovora „Varasdin, den 20. May 1783”, donose se dokazi koji govore u prilog autorstvu mlađega Szentmártonyja. O gramatici pisanoj goticom i njemačkim metajezikom Jembrih donosi kraći osvrt na njezin prvi dio te predočuje pregled sadržaja cijele gramatike.

Rukopis knjige ‘Pastir iščući ovcu pogublenu’ (1794.) *Gregura Kapucina* naslov je idućega rada. Jembrih u cijelosti donosi tekst dosad nepoznat široj javnosti u prijepisu suvremenom latinicom. Riječ je o rukopisu prve verzije epske religiozne poeme iz 1794. *Pastir iščući ovcu pogublenu* nakon koje je tiskana godinu kasnije redigirana verzija naslovljena *Nebeski pastir pogublenu ovcu išče* autora Gregura Kapucina. U odabranim su primjerima predočene razlike između rukopisa i tiskane knjige.

Djelo Jurja Dijanića i Antona Vranića kao odraz prosvjetiteljstva u kajkavskoj dječjoj književnosti naslov je članka koji se bavi njemačkim predlošcima i hrvatskim prijevodima obojice autora. Juraj Dijanić (1753.–1799.) autor je djela *Hrvatski dece prijatelj* čiji je integralni dio dječji igrokaz *Narođeni dan*. U njemu se na više mjesta vidi da je djelo preradba popularnoga njemačkog časopisa *Der Kinderfreund* što ga je u Leipzigu uređivao i pisao Christian Felix Weiße (1726.–1804.). Dio je spomenutoga igrokaza objavljen u zborniku *Hrvatska drama do narodnog preporoda* (knj. 2, Split, 1984.), a priredili su ga Slobodan P. Novak i Josip Lisac. Šest godina kasnije Joža Skok objavit će cijeli igrokaz čak dvaput: u *Antologiji hrvatske kajkavske drame (Kaj, Zagreb, 1990., 94–103)* i u *Antologiji hrvatskoga dječjeg igrokaza: Harlekin i krasuljica* (Zagreb, 1990., 8–18) nakon čega je zamijetio da navedenim igrokazom započinje i hrvatska dramska književnost, ali i dječja hrvatska književnost općenito (str. 632). Jembrih napominje da je Vranićev prijevod s njemačkoga *Mlajši Robinzon* (1779./1780.) Johanna Heinricha Campea (1746.–1818.) koji je za djecu preradio Defoeova *Robinsona Crusoea* (1719.) te da zauzima važno mjesto u hrvatskom jezikoslovlju i književnosti, kao i Dijanićev spomenuti igrokaz.

Obitelj Patačić tema je članka *Tragom kajkavskoga kulturnoga i književnog nasljeđa znamenitih pl. Patačića*. Sažimajući osnovne podatke o obitelji Patačić, autor donosi i ulomke iz *Pridavka kajkavske Kronike* gdje se na više mjesta spominju Patačići. Jembrih zatim donosi i važnije podatke iz života Baltazara III. Patačića, Aleksandra Patačića, Adama Patačića, Katarine Patačić, Eleonore

Patačić, kao i o nekim njihovim djelima, među ostalim i o Patačićevu rukopisnom rječniku (*Dictionarium latino-illyricum et germanicum*) izrađenu u drugoj polovici 18. stoljeća koji na svojih 1146 stranica folio-formata svjedoči o njegovoj zauzetosti za hrvatski jezik. Ovdje valja još spomenuti da je Ljudevit Jonke svoju disertaciju napisao upravo izučavajući Patačićev *Dictionar*.

Posljednji je članak najposebnijega poglavlja knjige naslovljen *Kotoribski protokoli – dragocjeni izvor za gospodarsku povijest Međimurja 18. stoljeća*. Riječ je o zapisima nastalima u razdoblju od 1724. do 1804. godine rukom različitih autora i različita sadržaja. Donoseći ulomke iz navedenih zapisa, Jembrih napominje kako su zapisi zrcalo života Szaladske županije i pokazatelj administrativnoga funkcioniranja u 18. stoljeću jednoga grada u kojem su različite dužnosti obnašali domaći ljudi. Svakako treba istaknuti da je Jembrih u transkripciji i faksimilu objavio 2017. *Kotorobski protokol* s opširnim pogovorom.

Pretposljednja cjelina Jembrihove knjige niz je od petnaest radova, a nosi naslov *19. stoljeće*. Otvara je rad pod naslovom *Prvi hrvatskokajkavski suvremeni pravopis* ‘Naputchenye za horvatzki prav chteti i pizhati’ 1808. Stavivši spomenuti pravopis u povijesni okvir i imajući na umu da je *Ratio educationis* (1777.) prethodio nastanku pravopisa, jasno je da pred hrvatskim prosvjetiteljima nije bio lak zadatak. Spomenuti je pravopis bio namijenjen seoskim školama u Hrvatskome Kraljevstvu za učenje hrvatskoga jezika kajkavske osnovice. Osim grafijskih osobitosti, Jembrih izdvaja i važne činjenice na razini sadržaja. Prilogom je Jembrih htio još jednom dokazati da je hrvatskokajkavski jezik bio standardni jezik, kao što i sam autor napominje (str. 736).

Istome vremenskome nizu pridružen je i rad naslovljen *Prvi cjeloviti kajkavski* ‘Novi zavjet’. U povijesti prijevoda Biblije na neki jezik dotičnoga naroda, poznato je da je to zapravo početak književnoga jezika toga naroda, pa bi se tako tim prijevodom u Zagrebačkoj biskupiji, vjerojatno, učvrstio kajkavski kao književni jezik u prvoj polovici 19. stoljeća. Rukopis se čuva u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke biskupije i sadržava 521 stranicu teksta. Jembrih govori o sudbini toga rukopisa koji nisu zamijetili hrvatski bibličari. U tekstu, koji je integralni dio pogovora transkribiranom rukopisu *Novoga zavjeta*, Jembrih opisuje okolnosti u kojima je rukopis nastao, o autoru prijevoda Ivanu (Rupertu) Gusiću, koji je svoj prijevod posvetio Maksimilijanu Vrhovcu. U tekstu se donose i jezične osobitosti prijevoda, slovopisne značajke, a predočene su i stranice Gusićeva rukopisnog prijevoda *Novoga zavjeta* u faksimilu.

Vocabularium croatico germanicum kroatisch-deutsches Wörterbuch (1815.) naslov je idućega rada, a ujedno i rječnika tiskanoga u 19. stoljeću. Autor smatra da je rječnik nastao kao reakcija na onodobnu mađarizaciju i hrvatsku politiku koja se okretala prema bečkome dvoru. Namjena je rječnika učenje njemačkoga jezika. Polazni je stupac hrvatski, a potom slijedi njemački ekvivalent u desnome stupcu. Osim što nalazimo podatak da rječnik sadržava 1354 hrvatske riječi te 112 konverzacijskih rečenica, Jembrih nam donosi podatke o grafiji, primjere iz rječnika gdje se vidi da su riječi u rječniku poredane u leksičke grozdove, ali i primjere iz konverzacijskih rečenica.

Članak naslovljen *Mihanovićeve* ‘Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku’ (1815.) sintetizira dosadašnja autorova saznanja o Antunu Mihanoviću (1796.–1861.) poznatomu u hrvatskoj povijesti kao autoru teksta današnje himne. Jembrih osim toga predočuje Mihanovićev članak, zapravo prikaz članka u pariškom listu *Asiatique* o Romima ističući njegovu povijesnu vrijednost. Tim Mihanovićevim člankom, koji je ovdje preveden na hrvatski, konačno je opovrgnuto pisanje nekih autora (čak i nedavno javno izrečenu tvrdnju) da je Mihanović „proučavao romski jezik”. Jembrih je u faksimilu predočio svih 12 stranica Mihanovićeve knjižice *Rech Domovini od hasznovitozti pizsanya vu domorodnom jeziku* (1815.).

Udžbenik Tomaša Mikloušića (1767.–1833.) tema je članka pod naslovom *Gramatičko nazivlje i leksička polivalencija u Mikloušićevu* ‘Syllabusu’ (1817.). Povod za nastanak teksta bila je 250. obljetnica Mikloušićeva rođenja. *Syllabus* obuhvaća 224 stranice, a želeći dočarati čitatelju dio kajkavskoga leksičkoga bogatstva, Jembrih donosi ulomke iz spomenutoga udžbenika te napominje kako Mikloušić latinskoj riječi dodaje više hrvatskih značenja. Rad pokazuje i Mikloušićev velik doprinos usustavljivanju hrvatskoga gramatičkoga nazivlja.

Mikloušićevo doba karakterizira višejezičnost u tadašnjim trima županijama pa se razlikuju *horvatski*, njemački, latinski i mađarski prema svojem statusu i uporabnoj funkciji. Kao reakcija na takvo jezično stanje nastaje među ostalim Mikloušićevo djelo o kojem se raspravlja u radu *Tomaš Mikloušić i njegov* ‘Izbor vsakoverztneh dugovanj’ (1821.). Pored ulomaka iz spomenutoga djela i kraće analize slovopisnih, jezičnih i sadržajnih osobitosti, Jembrih ističe da je vrijednost Mikloušićeva *Izbora* upravo u izdizanju iz regionalnih okvira jer predočuje hrvatske pisce prema stoljećima počevši s 14. stoljećem do svojega vremena 1821. godine. Valja spomenuti da je to Mikloušićevo djelo

Jembrih priredio u pretisku 2009. s opširnim pogovorom u izdanju *Kajkaviane*, Donja Stubica.

Prvi povijesni kajkavski roman tema je Jembrihova rada *Uz prvi povijesni kajkavski roman* 'Tri prijatelja iz Novoga Zrina' ili 'Događaji horvatskoga bana Nikole VII. Zrinskoga'. Iz članka doznajemo da predgovor datira iz 1823., da je roman Juraj Pavlinić preveo s mađarskoga na *horvatski*, a Tomaš Mikloušić jezično popravio te ga dao tiskati 1833., Prevoditeljski je izvor prvoga kajkavskoga romana prvotiskaj njemačkoga romana *Jodocka von Ilgendorf oder die drei Freunde von Serinwar. Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Banus von Kroatien* (Beč, 1799.) čiji je autor Ignac Aurelije Fessler (1756.–1839.), a koji je preveden na suvremeni hrvatski jezik i tiskan 2022. u Čakovcu (izdavač Ogranak Matice hrvatske). Jembrih je Mikloušićevo izdanje transkribirao u suvremenu latinicu te čini integralni dio spomenute knjige. Osim povijesnoga okvira, autor donosi slovoispisne i jezične značajke Mikloušićeva izdanja, kao i sadržaj romana, a kraj članka rezerviran je za povijesne osobe, mjesta i događaje vezane uz roman s osobitim naglaskom na Nikolu VII. Zrinskog pri čemu se donosi i osvrt na njemački izvorni roman i kajkavski prijevod u odnosu na suvremeni hrvatski prijevod.

Autor u radu pod naslovom *Josip Đurkovečki i njegovo djelo* donosi pregled pastoralno-katehetskih djela Josipa Đurkovečkoga (1764.–1832.). Od zanimljivosti Jembrih izdvaja da Đurkovečki napušta dotadašnja kajkavska rješenja <cz>, <sz> i <s> te prihvaća slavonska grafijska rješenja <c>, <s>, <sh> za foneme /c/, /s/ i /š/, no ne prihvaća pritom slavonsko <x> za /ž/ te predlaže *kukasto* <ʃ>. Što se tiče njegove dvojezične gramatike *Jezičnica horvatsko-slavinska* (1826.), Đurkovečki nasljeđuje prethodnike iz 18. stoljeća (Ivana Vitkovića, Ignacija Szentmártonyja, Josipa Ernesta Matijevića, Antuna Rajspa i Franju Korniga). Jembrih donosi i obilježja kajkavskoga morfološkog sustava u gramatici, ali zamjećuje i pokoji štokavizam na glasovnoj i morfološkoj razini. Nakon ulomaka iz gramatike, autor napominje da je Đurkovečki preteča Gaju i ilircima (str. 915).

Istomu tematskome nizu pripada i rad naslovljen *Josip Đurkovečki i njegov* 'Izvod Navukov...' Riječ je o prvome tiskanom djelu spomenutoga svećenika iz 1819. godine katehetskoga sadržaja. Osim sadržajnih, autor proučava slovoispisna obilježja, neke morfološke osobitosti te tiskarske pogreške u navedenome djelu.

Jakob Lovrenčić kajkavski je pisac prve polovice 19. stoljeća, a njegovim se djelima bavi rad pod naslovom *Lovrenčićev 'Adolf' iliti 'Kakvi su ljudi'* (1833.). Riječ je o „socijalnom romanu”, o „romanu u pismima”, a neki ga proučavatelji nazivaju i „našom prvom novelom” (str. 948). Roman sadržava 12 pisama, 7 životnih priča, 3 pouke i 26 dnevničkih zapisa, kako navodi Jembrih, te ga stoga smatra modelom prvoga odgojnog romana (možda i dječjega) nastalog pod utjecajem njemačkoga pisca Karla von Eckartshausena (1752.–1803.) i njegovih djela nastalih u duhu prosvjetiteljstva 18. stoljeća.

Knjigu indijske mudrosti u kajkavskoj književnosti, kako i u samome podnaslovu rada stoji, predstavlja Jembrihov rad *Kak človek med ljudmi srečen more biti*. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća u Zagrebu boravi austrijski diplomat i orijentalist Franz von Dombay koji objavljuje na njemačkom djela srodne tematike što će za posljedicu imati prvi prijevod knjige indijske mudrosti na kajkavski bogoslova zagrebačkoga sjemeništa Josipa Marića (1807.–1883.). Jembrih u radu predočava u transkripciji nekoliko dijelova iz knjige, s dodatkom glosarija.

Osim već navedenih književnika 19. stoljeća, Jembrih se dotiče i Ignaca Kristijanovića (1796.–1884.) u članku *Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća*. Nećak Tomaša Mikloušića, Ignac Kristijanović, iza sebe ima bogat opus koji obuhvaća 14 djela, a autor napominje da ih se čak sedam našlo u izvorima pri izradi *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, što govori o njegovu mjestu u kajkavskoj književnosti.

U kontekstu očuvanja kajkavske riječi u osvit ilirskoga pokreta Jembrih smatra važnim spomenuti i Ivana Krizmanića (1766.–1852.), iako ga mnogi povijesni pregledi književnosti ne spominju, odavši mu počast radom *Rukopisni opus Ivana Krizmanića u kroatističkim istraživanjima 20. i 21. stoljeća*. Pored važnijih činjenica iz života bistričkoga župnika Krizmanića, autor nam predočuje i važnije podatke o Krizmanićevim književnim rukopisnim djelima, kao i o njegovim prijevodima naglasivši da je objavljivanjem Krizmanićeva prijevoda Miltonova epa *Raj zgubljen (Paradise lost)*, koji je Jembrih u suvremenoj latiničnoj transkripciji priredio 2005. godine, čitatelj dobio u ruke prvi prozni prijevod uopće u svjetskoj književnosti. I ne samo to, nego je Krizmanićev prijevod načinjen prije francuskoga pisca Renéa Françoisa Chateaubrianda (1768.–1848.) koji je tiskan 1836., a Krizmanić je svoj prijevod načinio 1827. godine.

Člankom *O Matiji Smodeku (1808. – 1881.)* iznova Jembrih želi izvući Smodeka iz sjene zaborava donoseći pritom Smodekov govor koji se danas čuva u NSK, a koji je izrekao za vrijeme svojega nastupnog predavanja šk. god. 1832./'33. Naglašavajući njegovu zauzetost oko proučavanja kajkavskoga književnog jezika u kontekstu ilirskoga preporoda, napominje kako je Smodek radio na očuvanju hrvatskoga jezika u doba kad je to bilo najpotrebnije.

Posljednji je članak cjeline *19. stoljeće* naslovljen *Tomaš Goričanec (1815. – 1837.) i kajkavski ep o Sisačkoj pobjedi (1593.) u hrvatskoj književnosti*. Motiv za nastanak rada bio je 200. godišnjica rođenja autora najznačajnijega kajkavskoga spjeva. Tomaš Goričanec rodom je iz Male Subotice u Međimurju, pisac je 19. stoljeća. Žaleći se na zaboravljenost spomenutoga kajkavskoga pisca, Jembrih napominje da Goričanec do danas nije našao svoje mjesto u hrvatskoj književnosti. Spjev *Opseđenje i pobjo sisečki* u svojih je 1420 trohejskih deseteraca objavljen u pretisku 2018. godine, a autor napominje kako bi trebao naći svoje mjesto i u školskim udžbenicima jer je to prvi spjev s hrvatskom povijesnom pozadinom, pobjedom nad Turcima 1593.

Knjigu uokviruje, kako i Jembrih u *Proslovu* kaže, cjelina pod naslovom *Actualia*. Cjelinu otvara rad *Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću* u kojem Jembrih predočuje kajkavski književni kontinuitet u 19. stoljeću, ali i samu borbu za povijesni, kulturni i jezični hrvatski identitet dotičući se i borbe Međimuraca protiv mađarskoga okupatora koji je htio zagušiti nacionalnu svijest, kako naglašava i recenzent prof. emer. Stjepan Hranjec (str. 1127).

Želeći podsjetiti širu čitateljsku javnost da su se početci kajkavskoga recitalnoga pjesništva, koji su se počeli javljati u javnosti početkom 70-ih godina 20. stoljeća prvo u Sv. Ivanu Zelini, inauguirali osnutkom i radom Grupe *KAJ*, Jembrih objavljuje članak naslovljen *Začetci recitalnoga kajkavskoga pjesništva*. U članku se predočuje dokument koji svjedoči da je Stjepan Draganić (1923.–1983.) preteča recitalne kajkavske poezije koja datira s početaka 70-ih godina 20. stoljeća, a autor još jednom naglašava kako su recitali kajkavske poezije živo svjedočanstvo identiteta hrvatskoga jezika i digniteta kajkavske riječi.

Od iznimne je važnosti Jembrihov tekst *Uz međunarodni ISO 639-3 kôd KJV za kajkavski književni jezik* kojim autor opovrgava da dobiveni kôd za kajkavski književni jezik predstavlja isključenje kajkavskoga jezika iz hrvatskoga jezičnoga korpusa, kako to neki misle, napominjući da je posve nepotrebno uz

naziv dodavati pridjev *hrvatski* jer je posve razumljivo na koji se geografski prostor Republike Hrvatske misli. Jednako tako Jembrih naglašava da se, kada se govori o kajkavskoj književnosti, ne može govoriti o kajkavskome narječju u dijalektološkome smislu, već se misli na književni normirani i polifunkcionalni jezik koji se u prvim tiskanim knjigama zvao *slovenski*, a od druge polovice 17. stoljeća *horvatski*.

Jembrihov rad naslovljen *Svijest o hrvatskoj kajkavštini danas* tematski obrađuje uzroke pomanjkanja ili nestanka historijske svijesti o kajkavštini čiji početak autor vidi u razdoblju ilirskoga pokreta, a povijesne okolnosti pritom su, nažalost, išle tomu u prilog pa se u doba Države (a potom i Kraljevine) SHS te Kraljevine Jugoslavije štokavska hegemonizacija sve više učvršćivala u Hrvatskoj. Jembrih zaključno ističe i pohvaljuje rad različitih kulturnih udruga kao što su *Kajkavsko spravišće*, *Kajkaviana* i Hrvatska udruga *Muži zagorskoga srca* koje donose nadu u budućnost hrvatske kajkavštine.

Članak *Treba li nam danas sveobuhvatna povijest kajkavske književnosti?* zaključuje posljednje poglavlje (*Actualia*), ali i Jembrihovu knjigu. U njemu se donose, prema autorovu mišljenju, temelji za pisanje povijesti kajkavske književnosti kojima smatra katalog izložbe *Kajkaviana croatica – Hrvatska kajkavska riječ* (1996.). Osim toga, autor napominje kako bi bilo korisno uvesti kajkavštinu kao predmet u nastavu, a u tekstu se navode i prepreke na koje je *Kajkaviana* naišla pri ostvarivanju toga cilja. Kraj članka rezerviran je za (ne) namjerne propuste javnosti kojima se zanemaruje kajkavština i u suvremeno doba uz Jembrihovu napomenu o potrebi objavljivanja sveobuhvatne povijesti kajkavske književnosti i kajkavskoga jezika na hrvatskome i engleskome jeziku. Nakon odabranih tekstova u knjizi slijedi sažetak na hrvatskom i njemačkom jeziku, potom opsežna *Bibliografija znanstvenih, stručnih i drugih radova*, a kao dodatak pridodan je preslik Jembrihova rada iz 1979. godine pod naslovom: *Prilog biografiji Antuna Vramca* koji se povezuje sa stranicama 115.–124. u prvom poglavlju knjige.

Osim što je knjiga bogato ilustrirana nizom faksimila i naslovnica djela koje čitatelju predočuju djelo i kontekst doba u kojemu je nastala, knjizi je pridodan i niz fotografija iz autorovih bečkih studentskih i zagrebačkih djelatnih dana kojim se želi obilježiti 75. obljetnica Jembrihova života i rada. Neizostavan je dio knjige i opsežan životopis Alojza Jembriha s podacima iz njegovog iznimno širokoga interdisciplinarnoga znanstveno-istraživačkoga četrdesetogodišnjega

rada. Kazalo imena zaokružuje knjigu *Kajkavski filološki ogledi* Alojza Jembriha.

Namjena je ove knjige objediniti pedesetak radova sakupljenih (i već objavljenih) u zadnjih dvadeset godina, a pisanih za različite prigode, uglavnom znanstvene skupove te ih učiniti lakše dostupnima stručnoj i znanstvenoj znatnosti, a „predstavlja sintezu autorova višedesetljetnoga istraživanja na više od 1100 stranica i njegovo je kapitalno djelo posvećeno kajkavskoj književnojezičnoj baštini”, kako kaže prof. dr. sc. M. Grčević.

Imajući na umu činjenicu da je kajkavština u 19. stoljeću gurnuta na društvene margine, ova je knjiga hvalevrijedan spomenik dijelu hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika koji je više stoljeća bio nositeljem hrvatskoga identiteta, a to ostaje i jest još danas.

Martina Horvat
Institut za hrvatski jezik

